

PRÁCE SLOVENSKÝCH FILOZOFOV V NEMČINE

Skúsenosť ukázala, že aj najlepšie práce slovenských filozofov, ktoré sa vydávajú v slovenčine, zostávajú z jazykových príčin obmedzené len na domácu oblasť a do zahraničia neprenikajú. Preto sa Filozofický ústav SAV rozhodol na podnet akademika Hrušovského vydávať lepšie práce našich autorov aj, prípadne len, v niektorom zo svetových jazykov, aby sa mohla s nimi oboznámiť i cudzina. Túto iniciatívu treba isteže uvítať. Praktikujujú to tak aj iné národy so svojou filozofiou, ako Poliaci, Maďari a ďalší.

Po anglickom vydaní prepracovanej Filkornovej *Predheglovskej logiky*, nazvanej *Preddialektická logika (Pre-dialectical Logic)*, Bratislava 1963), vydal FÚ SAV ďalšiu publikáciu tejto série, tentokrát v nemčine pod názvom *Das dialektische Gesetz (Dialektický zákon)*.¹ Nejde tu už o prácu jedného autora, ale o kolektívne dielo, zborník štúdií dvanástich autorov. Tematika zborníka je gnozeologického charakteru a točí sa väčšinou okolo problematiky subjektívnej i objektívnej dialektiky. Publikujú tu prevažne mladší, aj keď už nie začínajúci autori.

Čitateľovi možno napadne, že tu ide o nemecký preklad podobného slovenského zborníka *Otázky dialektiky poznania*, ktorý vydala SAV roku 1961. Nie je to však tak. Aj keď mená niektorých autorov tejto publikácie sa vyskytujú i v nemeckom zborníku, ich príspevky sú buď prepracované, alebo úplne iné. Okrem toho v nemeckom zborníku publikujú aj noví autori. Možno teda povedať, že ide o nové kolek-

tívne dielo, aj keď s podobnou tematikou.

Ktorí autori tu vystupujú a aké problémy riešia?

Zborník sa začína Coufalovou štúdiou *Základné vlastnosti filozofických kategórií a boj svetonázorov*. Tieto kategórie chápe autor ako „pojmy, ktoré vyjadrujú stupeň poznania najvšeobecnejších a kvalitatívne rozmanitých vlastností sveta“ (str. 18). Skúma ich všeobecnosť, vzájomnú spätosť, dialektickú protikladnosť a vývoj a poukazuje na to, ako hybným momentom týchto ich vlastností je snaha vyjadriť čo najadekvátnejšie objektívnu realitu. Pravda, len v materializme. V idealizme sú kategórie primárne, subjektívne a stvárajú realitu podľa seba, či dokonca ju vytvárajú.

Ďalšie dve práce — M. Suchého *K otázke kvality a kvantity* a akademika I. Hrušovského *Štruktúra a dialektika* — majú styčné body v tom, že venujú veľa pozornosti problematike kvality, jej charakteristike a subjektívnym možnostiam jej zachytenia, problematike, na ktorú sa díva marxistická dialektika z nových aspektov. Suchého veľmi zaujíma otázka sekundárnych kvalít a ich vzáľahu k objektu. Tieto kvality, pocity sú podľa neho odrazom kvalít samého objektu, pravda, nie v zmysle naívne realistickým. Pocity určitej farby zodpovedá elektromagnetická vlna určitej dĺžky. Subjekt je totiž špecifická realita, aj keď chudobnejšia ako objekt, lebo „mnohotvárnosť

¹ *Das dialektische Gesetz*, SAV, Bratislava 1964, strán 493.

vecí a javov je bohatšia než naše pocity a vnemy, ktoré ju zachytávajú“ (str. 47). Suchý rieši viaceré ďalšie otázky z tejto oblasti, napr. či kvalita vecí plynie z nich samých, alebo z ich vzájomného vzťahu, ako treba z tohto hľadiska chápať vec osebe, prostredie vecí atd. Je to veľmi inštruktívna a podnetná štúdia.

Akademika Hrušovského zaujíma otázka kvality z hľadiska objektívneho. Ako sa dívať na kvalitu v objekte, na vec samu, jej špecifičnosť a odlišnosť od iných vecí? Podľa neho túto kvalitu vyjadruje pojem štruktúry. „Pojmom „štruktúra“ označujeme špecifickú jednotu zákonitých vzťahov, funkcií, kauzálnych a dialektických súvislostí predmetu, jednotu jeho vnútornej diferencovanosti. Pojem „štruktúra“ je teda výrazom špecifickej jednoty nevyhnutných, a preto podstatných vzťahov a zákonov predmetu, a nie mechanického konglomerátu zákonov“ (str. 71–72). „To znamená, že kategória kvality je výrazom charakteristickej jednoty všetkých základných a podstatných črt predmetu, ktoré ho robia relatívne stabilným a od ostatných odlišným predmetom“ (str. 72). Takto autor dialekticky zachytáva objektívnu kvalitu. Splýva mu s podstatou vecí, je „funkciou určitej roviny jej podstaty“ (str. 73). Vec je totiž vertikálne diferencovaná, má viac podstát — jej molekulárna štruktúra, atómová štruktúra atd. — takže sa aj kvalitatívne rôzne vyjadruje. Je však diferencovaná aj horizontálne. Autor potom rieši mnohé závažné otázky, týkajúce sa dialektiky tejto štruktúry, otázky dominanty v štruktúre, subštruktúry a superštruktúry atd.

Akademik Hrušovský načal vo svojej štúdii problematiku, ktorú potom z rôznych aspektov rozvíja celá skupina ďalších autorov. Je to problematika dialektických zákonov, najmä hlavného z nich, uhlového kameňa celej dialektiky: zákona jednoty a boja protikladov. Nie je azda zvlášť zaujímavý len preto, lebo je práve uhlovým kameňom dialektiky, ale aj preto, lebo je z gnozeologickeho hľadiska najpríťažlivejší,

takrečeno najdráždivejší, lebo najostentatívnejšie „hádže rukavicu“ bežnému spôsobu myslenia a núti ho k tomu, aby sa snažil zmocniť sa ho, zdolať ho pochopením. Túto skupinu prác otvára inštruktívna štúdia A. Kopčoka *Dialektické protirečenie a dialektikomaterialistické ponímanie pohybu*. Pohyb sa podľa neho snažia vyjadriť všetky princípy dialektiky, najmä princíp protirečenia. Tým vnikajú do reality oveľa hlbšie než metafyzika, ktorá práve neschopnosťou vyjadriť pohyb zostávala na povrchu vecí, chápala ich ako abstraktne totožné so sebou, navzájom izolované, neprotirečivé, prázdne a mŕtve.

J. Cibulka v rozsiahlej štúdii *O vnútornej protikladnosti objektívnych zákonitostí* sám načrtáva rámcové problémy, ktoré rieši: 1. dialektická protikladnosť — hybná sila vývoja, 2. kvalitatívne špecifické roviny objektívnej reality, kvalitatívne špecifické typy zákonitostí, kvalitatívne špecifické formy presadzovania sa vnútornej protikladnosti, 3. vnútorné protikladné zákony ako zvláštny typ zákona, vzájomné členenie sa protikladných pohybov rôznych rovín.

V. Černík si stavia otázku: *Je možné dialektické protirečenie v správnom myslení?* Odpoveď je kladná. Toto subjektívne protirečenie je totiž len odrazom objektívneho protirečenia, „odrazom relatívne navzájom sa vylučujúcich a vzájomne nevyhnutne spätých stránok objektu poznávania“ (str. 249). Oproti nemu je formálno-logické protirečenie neadekvátne, povrchné, skresľujúce, aj keď historicky nevyhnutné a pre dialektiku prípravné.

M. Kusý hovorí o *Gnozeologickej stránke zákonov a kategórií dialektiky*. Pozornosť venuje medziiným aj vzťahu historickej a logickej metódy, a to v tom zmysle, v akom hovorí o ňom marxizmus, vlastne už Hegel. Vec sa vyvíja od abstraktnej, prázdnej, ku konkrétnej, plnej, a tak sa vyvíja aj jej poznávanie. Preto logika poznávania vecí je totožná s jej históriou. Kusý poukazuje aj na rozdiely medzi týmito metódami. Podľa neho historická metóda si všima len javy, povrch a zbiera

materiál pre logickú metódu, ktorá zase vniká do jeho vnútra. V tomto zmysle je podriadená prvej, je sekundárna. Obe sú pre poznanie predmetu nevyhnutné.

A. Hlávka zaujíma otázka *dialektiky konkrétneho a abstraktného*. Konkrétne a abstraktné existuje objektívne i subjektívne. Objektívne konkrétne je vec vo svojej dialektickej, protirečivej plnosti, vo svojej podstate, abstraktné sú jej jednotlivé vlastnosti. Podobne je to aj v subjekte, v jeho odraze týchto stránok vecí, ale s tým rozdielom, že subjekt neodráža objekt nikdy úplne, čiže subjektívna konkrétnosť nerovná sa nikdy objektívnej. Historickou úlohou poznávania však práve je jeho skonkrétňovaním sa prostredníctvom praxe blížiti sa čo najviac k objektívnej konkrétnosti.

Záverom tejto skupiny autorov uvažuje E. Filová o *dialektike celku a časti a probléme ich teoretického vyjadrenia*. Na biologickom materiáli ukazuje, ako sa v dejinách jeho chápanie prikláňalo raz na stranu jednej kategórie, druhý raz na stranu druhej kategórie, vždy len dočasne, pretože ani jedno stanovisko nie je pre svoju krajnosť udržateľné. Autorka nesúhlasí ani s holistickou tézou: Celok je viac než súhrn častí. Podľa nej „jednota celku a častí je predpokladom každého ďalšieho vzájomného pôsobenia medzi nimi — no nie jednota ako mechanický súhrn, ale vnútorná, vzhádzajúca z vlastností a zákonov oboch strán tohto vzťahu, z ich vzájomného vzťahu“ (str. 438). Pritom podotýka, že nejde o absolútnu, ale o protirečivú jednotu, čo dokladá príkladmi. Pritom však celok je hlavnou stránkou protirečenia, lebo „určuje nielen spôsobenie javu ako takého, ale podstatne ovplyvňuje a stvárnjuje aj spôsobenie častí, ich funkciu...“ (str. 441).

K autorom, ktorí v zborníku bezprostredne neriešia otázky princípov dialektiky, patrí J. Kocka s distingvovanou štúdiou *Ontologický a gnozeologický aspekt kategórie bytia*. Bytie je najvšeobecnejšia kategória spomedzi všetkých kategórií. Predmety každej kategórie musia totiž

existovať. Preto ontológia ako filozofická teória bytia je centrálnou disciplínou každej filozofie. Otázkou je však, ako toto bytie bližšie charakterizujú, či ako svojou povahou materiálne, alebo spirituálne monistické, dualistické, pluralistické atď. Autor potom poukazuje na rôzne druhy ontológií, najmä na marxistickú, dialekticko-materialistickú. Druhou zložkou filozofického systému je gnozeológia, teória poznania. Poznanie existuje, a preto je tiež bytím. „A tu vzniká základný problém teórie poznania: V akom vzťahu je bytie poznávania k bytiu objektívnej reality?“ (str. 220). Riešia ho zase rôzne gnozeológie, líšiac sa navzájom podľa toho, akú kompetenciu a špecifičnosť pripisujú tomuto „bytiu poznávania“, počnúc naivným realizmom a končiac solipsizmom.

V. Filkorn rozoznáva vo svojich prácach klasifikačnú, vzťahovú, kauzálnu a dialektickú analýzu. Ako hovorí titul jeho štúdie: *Dialektická analýza*, zaoberá sa v nej posledným druhom. Je to doteraz najdokonalejší druh, ktorý sa začal používať iba nedávno. „Vo vedách 19. a 20. storočia začína sa vynárať hladisko (kategória) vzájomnej súvislosti, samopohybu a vnútorného protirečenia. Tomuto hladisku zodpovedá potom *dialektická analýza*“ (str. 266). Predchádzajúca kauzálna analýza nebola dostačujúca, keďže podľa nej v účinku nemôže byť viac ako v príčine, pripúšťa kauzálnu ekvivalentnosť medzi týmito kategóriami, a tým aj identitu vo variabilite, t. j. ohraničenosť, stálosť variability. „Táto stálosť umožňuje síce opakovateľnosť, no ako podmienku tejto jej možnosti predpokladá existenciu „základných“, nemenných, stálych stavebných kameňov, existenciu elementov, o ktorých môžeme povedať, že sú počas svojho bytia so sebou totožné“ (str. 274). Identita — abstraktná — odporuje však dynamizmu hmotného diania, a preto kauzálna analýza nevyhovuje a prechádza sa ku dialektickej. Dialektická kauzalita už nepozná nijakú takú identitu, zachytáva vnútornú protirečivosť vecí, ich ustavičnú vnútornú diferenciaciu,

prechod z jednej do druhej, vznik nových kvalít atď.

Sborník uzatvára B. Valehrach štúdiou *Formy odrazu skutočnosti a pojem jazykovo-veho znaku*. Už z jej názvu vidieť, že najviac vybočuje z rámca celého sborníka. Zostáva však v rámci filozofie. Podľa autora základné úlohy marxistickej filozofie reči sú. „1. určiť špecifický predmet lingvistiky ako časť materiálnej, dialektickej a rozvíjajúcej sa skutočnosti: 2. stanoviť metódy lingvistiky v rámci všeobecných metodologických zásad (primeranosť k predmetu, štyri členy vedeckej metódy, špecifikum spoločenskovedných metód)“ (str. 470). V týchto intenciách nadhadzuje a rieši niektoré problémy. Jazyk chápe ako materiálny most medzi subjektom a objektom, ktorý má podobu artikulovaných zvukov. Jeho funkcia je služobná a možno ho nazvať aj znakovým systémom, nástrojom styku vedomí. Jazykový znak je „zvláštny jav, ktorý nepatrí ani do prírodnej skutočnosti (v prírode sa nenachádza), ani k formám psychických odrazov skutočnosti (tieto formy sú kauzálnymi vzťahmi jednosmerne viazané na skutočnosť). Jazykový znak je pojem javov, ktorých vzťahy ku skutočnosti sa určujú konvenčne, vedomou spoločenskou činnosťou“ (str. 483).

Taký je zhruba priezrek jednotlivými štúdiami sborníka. Prírodnene, v tejto krátkej recenzii nemožno zachytiť ich celé bohatstvo myšlienok, podnetov, nových aspektov. Na to by bola potrebná osobitná štúdia. Vcelku možno povedať, že úroveň sborníka v ničom nezaostáva za úrovňou kvalitných marxistických prác na spomínané témy, ba miestami ju ešte predčí, takže bude dobre reprezentovať našu filozofiu v zahraničí. Ukazuje, že marxistická analýza problémov za posledné roky u nás pokročila, že od pasívneho opakovania niekdajšieho obligátneho katechizmu dialektiky pristúpilo sa k serióznemu výskumu, k hľadaniu, k pokusom o ďalšie prehĺbovanie a rozvíjanie problematiky. Isteže len na prospech vecí.

Nemôžeme však — kvôli samej veci, kvôli budúcnosti — pomlčať aj o niekto-

rých vážnejších nedostatkoch sborníka, ktoré si iste povšimnú viacerí jeho čitatelia. Snaha o rozpracúvanie otázok dialektiky ešte nie je v niektorých štúdiách taká dôsledná, ako je už dnes žiadúce. Nesú totiž stopy toho, že boli napísané pred niekoľkými rokmi, keď sa u nás ešte hodne rozmýšľalo po starom, dogmaticky a kultisticky. Nevieme si totiž ináč vysvetliť fakt, že piati z dvanástich autorov, teda temer všetci, ktorí sa zaoberajú princípmi dialektiky, pracujú buď výlučne, alebo z veľkej časti s Marxovým *Kapitálom*. Analyzujú ho, berú si z neho príklady, argumentujú ním atď. Pochopiteľne, *Kapitál* je základná učebnica marxistickej dialektiky a treba ho metodologicky rešpektovať. Preto nemožno povedať, že každá jeho filozofická analýza je zbytočná. Marx, ako sám na to upozornil, pracoval v *Kapitáli* dialektickou metódou, a preto je záslužné z neho ju vypreparúvať a podávať ju v čistej podobe ako vzor, aby sa marxistickí autori mohli na ňom učiť. No treba ísť aj ďalej. Dialektika je nielen v *Kapitáli*, ale v celej skutočnosti a analýza *Kapitálu* môže byť pri jej hľadaní len prvým, ale nie jediným stupňom. Oblasť prírodných a z veľkej časti aj spoločenských vied je z tohto hľadiska temer ešte „polom nezoraným“. Pravda, tu je dialektika obsiahnutá v rudimentárnej forme, treba ju najprv vydolovať a usústavniť, treba tu urobiť základný výskum a nemožno ísť na hotové ako v *Kapitáli*. Lebo to, čo sa doteraz urobilo v týchto oblastiach, vonkoncom nemožno považovať za uspokojivé. Keď porovnáme energiu, ktorú marxistickí filozofi doteraz venovali analýzám *Kapitálu* (bola by to slušná knižnica), s energiou vynaloženou na výskum dialektiky „Nekapitálu“, možno povedať, že v prvom prípade išlo o hriechny luxus. Vieme, že dogmatický marxizmus nedávneho obdobia sa zdiskreditoval najmä v očiach prírodovedcov, lebo nevedel uspokojiť snahu pochopiť dialektiku v ich odboroch dôkladne, do detailov, neschematicky, nedogmaticky.

Túto vec sú naši dialektici prírodným vedám a vedám vôbec dlžní, tak ako ju

dlhujú aj sebe, filozofii. A po tejto stránke vykazuje sborník rozhodné manko. Prírodovedecký materiál sa tu spracúva v minimálnom množstve, aspoň z hľadiska dialektiky, a uvádzajú sa väčšinou konvenčné príklady. Výnimkou je štúdia E. Filovej. Po monotónnom brázdnení *Kapitálu* je úplným občerstvením čítať o dialektike celku a časti v biológii. Na margo vedeckej hodnoty jej vývodov sa nevyjadrujeme, lebo sa necítíme na to kompetentní, no sympatické je, že zápasí s novým materiálom a nejde vyšliapanou cestou. Rov-

nako pôsobia aj štúdie akademika Hrušovského a prof. Filkorna.

V tom vidíme hlavný nedostatok sborníka. O drobnejších vecných problémoch, ktoré v nás jeho čítba vyvolala, tak isto sa tu nemôžeme rozpisovať. Neviníme z onoho nedostatku len autorov. Tak sa u nás donedávna pracovalo a čiastočne tomu ešte podľahli. Dnes by už iste všetci písali ináč. Bolo by len žiadúce, aby sa to čím skôr aj prejavilo.

Teodor Münz

FILOZOFICKÉ PROBLÉMY SÚČASNEJ BIOLÓGIE

Je nesporne prejavom cieľavedomého edičného úsilia, keď po sborníku *Filozofické problémy súčasnej fyziky a astronómie* (1962) vychádza vo Vydavateľstve politickej literatúry opäť podobná práca so zameraním na problematiku inej špeciálnej vedy — *Filozofické problémy súčasnej biológie*. Význam tohto úsilia iste ocenia nielen pracovníci filozofického frontu. Rozsah a rozptýl skúmanej problematiky v biológii, ale aj v iných špeciálnych vedách veľmi sťažuje systematické sledovanie dosiahnutých výsledkov. Vydanie sborníka, ktorý prináša prehľad najpozoruhodnejších prác zo sledovanej problematiky, je preto vítanou príležitosťou na uľahčenie štúdia a obohatenie diskusie.

Aktuálnosť diskusie o biologickej problematike netreba zvlášť zdôrazňovať. Biológia v posledných desaťročiach prekonala a prekonáva búrlivý rozvoj, v ktorom sa podstatne rozšírili možnosti jej metodologických prístupov ku skúmanej problematike a zásadne sa zmenila aj spoločenská funkcia a celkový význam biologických vied. Adekvátne tomuto rozvoju vzrastá aj význam filozofickej — svetonázorovej a metodologickej problematiky

Toto zdôrazňovanie nie je nového dáta. Prešla do histórie aj prvá etapa tzv. vedomého využívania dialektickomaterialistických princípov v práci špeciálnych vied.

No práve skúsenosti — a povedzme priamo — niektoré negatívne javy tohto vedomého využívania filozofickej metodológie opätovne nastolujú otázku, ako vlastne správne chápať vzťah filozofie a špeciálnych vied, resp. ako narábať s najvšeobecnejšou filozofickou metodológiou.

V diskusiách o príčinách neúspechov pri vedomom využívaní najvšeobecnejšej filozofickej metodológie¹ sa poväčšine dochádza k takýmto záverom: Vina filozofie spočívala v tom, že namiesto všestrannej podnetnej metodológie poskytovala iba strnulý systém poučiek. A naopak, chyba pracovníkov v špeciálnych vedách sa vidí v nesprávnej interpretácii významu filozofickej metodológie, ktorej sa pripisovalo viac ako jej prináleží, a to akási verifikačná funkcia. Filozofický metodologický prístup z hľadiska takéhoto chápania sa stal „dostačujúcim dôkazom“, odsunoval k pasivite, či naturfilozofickým špekuláciám, namiesto toho, aby sa stal podnetom k prehĺbeniu bádania v istom smere. Z takéhoto nesprávneho ponímania — stotožňovania metodologického prístupu s výsledkami vedy vôbec — vyplýval aj záver, že najvšeobecnejší metodologický prístup predurčuje k absolútnym úspechom, či neúspechom.

¹ Tieto nedostatky, ako vieme, vážne poškodili faktografické napredovanie a aj dôveru v najvšeobecnejšiu filozofickú metodológiu.